Муғаллим ҳәм үзликсиз билимлендириў

ISSN 2181-7138

№ 6 2016 жыл

Илимий-методикалық журнал

Редактор:
А. Тилегенов

Редколлегия ағзалары:

Мақсет АЙЫМБЕТОВ
Нағмет АЙЫМБЕТОВ
Өсербай ӘЛЕЎОВ
Қадирбай БЕКТУРДИЕВ
Рисбой ДЖУРАЕВ
Асқар ДЖУМАШЕВ
Муратбай ЖУМАНОВ
Кеңесбай СЕЙДУЛЛАЕВ
Марс МАМУТОВ
Бахамдулла НУРАБУЛЛАЕВ
Жаңабай ИСАКОВ

Шөлкемлестириўшилер:
Қарақалпақстан Республикасы Халық билимлендириў Министрлиги, ӨЗПИИИ Қарақалпақстан филиалы

Өзбекстан Республикасы Министрлер Кабинети жанындағы Жоқарғы Аттестация Комиссиясы Президиумының 25.10.2007 жыл (№138) қарары менен дизимге алынды

Қарақалпақстан Баспа сөз ҳәм хабар агентлиги тәрепинен 2007-жылы 5-мартта дизимге алынды №ОА-044-санлы гуўалық берилген.

Мәнзил: Нөкис қаласы,
Ерназар Алакөз көшеси №54
Тел.: 224-23-00
e-mail: uzniipnkkf@umail.uz
mugallim-pednauk@umail.uz
www.mugallim-uzliksiz-bilim.uz

Журналға келген мақалаларға жуўап қайтарылмайды, журналда жәрияланған мақалалардан алынған үзиндилер «Муғаллим ҳәм үзликсиз билимлендириў» журналынан алынды, деп көрсетилиўи шәрт. Журналға 5-6 бет көлеминдеги материаллар еки интервалда Times New Roman шрифтинде электрон версиясы менен бирге қабыл етиледи.

МАЗМУНЫ

Пазылов А. Қарақалпақ тилиндеги гейпара сес белгилериниң жазылыўөзгешеликлери – үнемлилик тийкары 4
Djumabaev N. Shegaralang`an funktsiyalardan paydalanip ten`lemeler sistemalarin sheshiw usillari 7
Қунназаров А. Заманагөй тәлимде видео курслардың әҳмийети 10
Абдижаппарова Ж. Баслаўыш класс оқыўшыларын тәрбиялаўда хошаметлеў методларынан пайдаланыўдың жоллары 12
Sherimbetova Z., Konratbaeva A. Agressiv minez-quliq mashqalasinin` alimlar ta`repinen u`yreniliwi 14
Абылова Г., Утемуратова З. Информатика пәнин оқытыўда интерактив усуллардан пайдаланыў 17
Сапаров Д.Т., Собиров Б. Инвестор ҳәм оның миннетлемелери 20
Tayrov K.B., Maksetova M. Oqıtıw sistemasında komp`yuter tarmaqlarının` qollanılıwı 23
Алланиязов И.Б., Ерлепесова Х. Муғаллиниң сөйлеў әдеби ҳәм мәдениятының шыпалық әҳмийети 26
Тилеўов Е.М., Омаров С.М. Өзбекстан республикасы конституциясы - билим алыў ҳуқықының тийкарғы кепили 29
Сапаров Ш. Өспиримлик дәўириндеги балаларда қабыл етиўдиң раўажланыўы ҳәм оның нәтийжелилигин үйрениў 31
Исмайлова М. Қарақалпақстан халық артисти Досберген Рановтың дөретиўшилик жолы 34
Турекеева А.Ж. Үлкен песчанканың (rhombomys-opimus) көбейиў көрсеткишлери 36
Зукурова Д., Зукурова С. Инглис тилинде артикллерден пайдаланып шынығыўлар ислеў 39
Yusupova G.Z. Oqi'wshi'larda tayani'sh kompetenciyalardi' qa'liplestiriw 42
Шамшетова А.К. Мактабга қабул қилинган болаларни ижтимоий муҳитга мослаштириш 45
Хасанова С.Ғ. Мактабгача таълим муассасаларда болаларнинг ижодкорлик фаолиятини ривожлантириш 49
Худайбергенова З. Ы. Баъдиий асарларда оилада болаларни тарбиялаш масалалари 52
Иматов А. М., Пирниязова Т.О. Мустақиллик йилларида Қорақалпоғистон Республикаси Олий қонунчилик органи 54
Karlibaeva G.E.,Matjanov N.S. Akademik litsey va kasb-hunar kollejlari o`quvchilarini fizikaga qiziqishlarini shakllantirish 57
Джолымбетова М. М. Бошланғич синф ўқувчиларида тафаккур ва нутқнинг ривожланиши 60
Шамиева О.Р., Исмоилова Д.А. Қадриятларнинг шахс ва жамият маънавиятига таъсири 62
Шералиев С. С. Тебранма ҳаракат ва тўлқинларни жуфт - контраст методлари асосида ўрганиш 65
Раджапов У. Р. Таълим жараёнида болалар спортини ривожлантиришнинг ўзига хос хусусиятлари 69
Явминова Н. М., Қодирова Ш. С. Инглиз тилига ўқитишда тўғри талаффузга ўргатиш кўникма ва малакаларини шакллантириш 71
Мақулов Ш. З. Ортиқов У.Х. Олий таълим ўқув юртларида талабаларни спорт тўгаракларига жалб қилиш 73

OQITIW SISTEMASINDA KOMP`YUTER TARMAQLARININ` QOLLANILIWI

Tayrov K.B.
Tashkent informatsiyaliq texnologiyaları universiteti No'kis filialı
Maksetova M.
Qaraqalpaq ma'тлeketlik universiteti qasındag'ı 1-sanlı akalemiyalıq litsey

Таянч сўзлар: дистанция, маълумот, интернет, тингловчи, ўқитувчи, виртуал, лаборатория.

Ключевые слова: дистанция, информация, интернет, слушатель, преподаватель, виртуальный, лаборатория.

Key words: distance, information, internet, listener, teacher, virtual, laboratory.

Son`g`ı waqıtları İnternet joqarı pa`t penen rawajlanıwın dawam etip atır. İnternet ha`m İnternet texnologiyalarg`a baylanıslı kitaplar, mag`lıwmatlar u`lken ko`lemde dun`ya ju`zi boylap taratılmaqta. İnternet intellektuallar ushın arnalg`an quraldan ha`mme kategoriyadag`ı adamlar ushın paydalı mag`lıwmatlar orayına aylandı.

İnternetten o`zine kerekli ha`rqanday tematikadag`ı qa`legen mag`lıwmatlardı video, tekst, audio h.t.b. o`zi qa`legen waqıta alıwı mu`mkin. İnternet oqıwshılar ushın da o`zinin` ken` mu`mkinshiliklerin ashpaqta, sebebi aralıqtan oqıw sisteması arqalı tın`lawshı qısqa waqıt aralıg`ı ishinde o`zi qa`legen qa`nigelik boyınsha sıpatlı bilimlerge iye bolıwı mu`mkin, al bul o`z gezeginde ma`mleket ekonomikasının` turaqlı rawajlanıw ko`rsetkishlerin belgileydi. Solay etip aralıqtan oqıw – bul tın`lawshı ha`m oqıtıwshı arasında uzaq aralıqtan turıp zamanago`y informatsiyalıq ha`m kommunikatsiyalıq texnologiyalarg`a tiykarlang`an oqıw protsessin a`melge asırıwdan ibarat. Bunday bilim alıw na`tiyjesinde tın`lawshılardın` lektsiyalarg`a ha`m a`meliy-laboratoriyalıq sabaqlarg`a kiriwi talap etilmeydi, al o`z-betinshe oqıwg`a ha`m bilimler alıwg`a tiykarlang`an. Bunday oqıwdın` tın`lawshı ushın qolaylıg`ı sonnan ibarat, yag`nıy ol qa`legen jerde, qa`legen waqıtta o`z bilimlerin jetilistiriwi mu`mkin. Aralıqtan oqıwda tın`lawshıdan talap etiletug`ını mudamı dawam etetug`ın interaktivli oqıw, komp`yuter ha`m İnternet tarmag`ı. Ku`nnen ku`nge aralıqtan oqıw sistemasınan paydalanıwshılar sanı artıp barmaqta. Sonlıqtan bul salanın` rawajlanıwı ku`shli qa`nigelerdi ha`m aralıqtan oqıtıw boyınsha paydalı saytlardın` jaratılıwın talap etedi. Aralıqtan oqıtıw sistemasının` a`piwayı traditsion oqıw sistemasınan parqı to`mendegiler menen xarakterlenedi:

1.Oqıw waqtı shegaralanbag`an ha`m qa`legen waqıtta oqıw mu`mkin.
2.Ha`rbir tın`lawshının` jeke ta'rtiptegi qa`biletleri esapqa alınadı.
3.Oqıtıwshıg`a bolg`an ku`shli talap.
4.Bilimlerdin` sıpatı ha`m a`meliyligi.
5.Oylawdın` o`z betinsheligi ashıladı.
6.Analitikalıq oylaw, sheshim qabıl etiw qa`biletin ku`sheytedi.
7.Oqıw to`leminin` birqansha arzanlıg`ı.

Aralıqtan oqıtıw sistemasının` na'tiyjeligi olarg`a baylanıslı du`zilgen Web saytlardın` na`tiyjeli durıs du`ziliwine, olarda jaylasqan oqıw materiallarının`, oqıw protsessinde qatnasıwshı pedagoglardın` sheberligine h.t.b. faktorlarg`a tikkeley baylanıslı.

Ha`zirgi waqıtta «aralıqtan oqıtıw» sistemasın eki tu`rge bo`lip qarawımız mu`mkin: pa`nler boyınsha animatsiya ha`m dawıslar menen ta`miyinlengen CD-de jazılg`an

mul`timediyalı kurslar; lektsiya kurslarının` elektron versiyaları, İnternet arqalı ko`rip shıg`ıw mu`mkin bolg`an, serverlerde jaylasqan metodikalıq ko`rsetpeli, a`meliy-laboratoriyalıq jumıslar menen bekkemlengen Online kurslar.

Ha`zirgi zamanago`y rawajlanıw basqıshında aralıqtan oqıw du`n`yadag`ı en` ken` tarqalg`an bilim alıw formasına aylanbaqta. İnformatsiyalıq texnologiyalardın` rawajlanıwı bilimlendiriwde jan`a metod ha`m effektiv metodikalardın` ashılıwına imkaniyat tuwdıradı.

Joqarıda aytılg`anlarımızdın` da`liyli retinde to`mendegi salıstırıwlardı qarawımız mu`mkin.

Web mu`mkinshilikleri boyınsha salıstırmalı analiz.

Baspa	**Web**
Mu`mkinshilikleri: 1.Paydalanıw qolaylıg`ı – qa`legen jerdi oqıw imkaniyatı; 2.Oqıwshı bir waqıtta barlıq informatsiya blogin aladı; 3.Barlıq kategoriyadag`ı mag`lıwmatlar shıraylı komponovkalang`an. **Kemshiligi:** 1.tirajdı basıw za`ru`riyatı (tipografiya, qag`az); 2.tirajdın` ayrım bo`legi satılmay qaladı; 3.materiallardı jetkiziw problemasi; 4.kerekli frazanı izlep tabıw qıyınshılıg`ı 5.ketken qa`telerdi du`zetiw mu`mkin emesligi.	Mu`mkinshilikleri: 1.Tirajlaw imkaniyatının` joqlıg`ı; 2.Qa`legen İnternet paydalanıwshısı qa`legen jurnal nomerinin` oqıwshısı bola aladı; 3.Jurnal nomeri İnternet arqalı avtomat jetkiziledi; 4.Gazetalar İnternet arqalı barlıq paydalanıw- shılarg`a qolay, olar jasap turg`an jerden g`a`rezsiz; 5.Gazetalar boylap tez ha`m an`sat mag`lıwmatlardı tabıw imkaniyatı; 6.1 jıllıq gazetalar toplamı birneshe megabayt bolıwı mu`mkin; 7.Tabılg`an qa`teller tez du`zetiledi; **Kemshiligi:** 1.komp`yuter, modem, telefon kerekligi; 2.İnternetke to`lemler to`lew; 3.materiallardı ko`riw ha`m oqıw komp`yuterlerde orınlanadı; 4.mag`lıwmatlardın` ko`pliginen dıqqattın` bo`liniwi.

Aralıqtan oqıtıw sistemasında ha`rbir tın`lawshının` jekke mu`mkinshilikleri, sabaqlarg`a u`lgeriwleri esapqa alınadı. Aralıqtan oqıw na`tiyjesinde oqıtıwshılar tın`lawshılar menen pikir almasıw, so`ylesiw imkaniyatları ken` mu`mkinshiliklerge iye.

İnformatsiyalıq texnologiyalardın` en` u`lken jetiskenliklerinin` biri bul mul`timediyalıq oqıwlıqlar b.t. Mul`timedia latın so`zinen kelip shıg`ıp ol ko`p medialılıq yamasa u`lken ko`lemdegi mag`lıwmat degendi an`latadı. Sebebi o`zinde tekst, grafika, audio ha`m video materiallardı ja`mlegen elektron oqıwlıq disketada yamasa CD lerde saqlanıwı mu`mkin. Ekspertlerdin` aytıwı boyınsha eger oqıw materialı dawıslar menen berilse, onda materialdın` ¼ yadta qaladı, al eger oqıw materialı video ha`m arnawlı effekt ha`m grafikalar menen berilse materialdın` 1/3, al eger usınday sabaqta tın`lawshının` aktivligi ta`miyinlense, onda materialdın` ¾ ti tın`lawshı ta`repinen o`zlestiriliwi mu`mkin. Mul`timediyalıq elektron oqıwlıqlardı jaratıwdın` birneshe programmaları bar.

A`dette elektron oqıwlıqlar tiykarında du`zilgen oqıw kurslarının` quramı tomendegi elementlerdi o`z ishine aladı.

- Qolay navigatsiya sistemasına iye gipertekstli oqıwlıq
- Ja`rdem tablitsalar, tiykarg`ı formulalar i grafikler;

• Virtual` laboratoriyalar;
• Laboratoriyalıq jumıslar;
• Tekseriwshi sorawlar ha`m ma`seleler;
• Tın`lawshının` u`lgeriwshilik jurnalı;
• Adımba-adım sheshimleri menen berilgen ma`seleler;
• Arnawlı izlew sisteması;
• Predmetlik ha`m atamalar boyınsha ko`rsetkishler;
• Oqıtıwshılardın` metodikalıq ja`rdem sisteması.

Aralıqtan oqıw texnologiyasına baylanıslı oqıw resursları to`mendegi komplekslerden ibarat boladı.

Aralıqtan oqıtıw kursların izlew maqsetinde tın`lawshı, «İzlew server»lerinen paydalanıwı mu`mkin.

Sapanı basqarıwda qollanılatug`ın hu`jjet, metodikalıq ha`m protsedura sapanı basqarıw sisteması dep ataladı.

Sapa ko`rsetkishi (sistema elementi) – aralıq oqıtıwdın` sapasın xarakterleytug`ın atribut yamasa atributlar gruppası. Sapanı basqarıw sistemasında aralıqtan oqıtıw sapasın xarakterleytug`ın bir qansha ko`rsetkishler bar.

Sapa ko`rsetkishin` bir qansha belgileri boyınsha klassifikatsiyalawg`a boladı. Aralıqtan oqıtıwdın` sapa ko`rsetkishinin` arasında sanlı (real ha`m integer) ha`m sapalı (inumeration, string yaki booleon) ko`rsetkishler bar.

Ha`mmege belgili, sapanı sanlı bahalaw sanlı emes ko`rsetkishlerdi sanlı ko`rsetkishlerge o`tkeriw usılların saylap bolg`annan son` a`melge asırıladı. Ne ushın arnawlı qanigeler tayarlawdın` adettegi tu'rinen emes, al aralıq bilimlendiriwden paydalanıwımız kerek degen sorawg`a juwap bereyik.

Birinshiden, jıldan jılg`a har qıylı formalarda sho`lkemlesken haqıyqıy o`ndirislik ham kommertsiyalıq strukturalardın` sanı tez pa`t penen o`spekte. Sonday-aq barlıq mekemelerge bilimli qa`nigeler kerek, yag`nıy har qıylı bag`dardag`ı kvalifikatsiyalang`an kadrlardın` bazar ekonomikasındag`ı real` talabı hazirgi ku`nde juz mın`lag`an qa`nigelerdi quraydı.

Ekinshiden, bir waqıttın` o`zinde salıq ham bajıxana organlarında, kommertsiyalıq banklerde, qamsızlandırıw kompaniyalarında, pensiya ha`m investitsiya fondlarında islewshilerdin` sanı keskin turde artpaqta. Bunda da kvalifikatsiyalang`an qa`nigeler kerek.

U`shinshiden, eksport-importta qastınasıwshılardın` sanı o`siwi menen dun`ya juzlik ekanomikalıq qatınasıqlar oblastında ekonomika qa`nigelerge talap artpaqta. Maqset oqıtıwdın` sapa ko`rsetkish sistemasın qayta islew ham tiykarlaw. Tiykarg`ı na`tiyjeler retinde to`mendegilerdi ko`rsetiwge boladı.

1. Aralıqtan oqıtıwg`a baylanıslı a`debiyatlar u`yreniledi;
2. Aralıqtan oqıtıwdın` sapasın bahalawdın` matematikalıq modellerin u`yretiw;

A`debiyatlar:

1. A.A.Abduqodirov va boshqalar Axborot texnologiyalari. Akadem. Licey va kasb-hunar kollejlari uchun. T. 2002

РЕЗЮМЕ

Hozirgi vaqtda masofadan o'qitish eng ko'p tarqalgan bilim olish turiga aylanmoqda. Masofadan o'qitish – tinglovchi va o'qituvchi orasidagi uzoq oraliqdan turib zamonaviy informatsion va kommunikativ texnologiyalarga asoslangan o'quv jaraenin amalga oshirish bo'lib h'isoblanadi. Masofadan o'qitish natijasida o'qituvchilar tinglovchilar bilan fikr olmashish, gaplashish va boshqa imkoniyatlarga ega bo'ladi.

РЕЗЮМЕ

В последнее время дистанционное обучение становится самым распространенным видом получения образования. Дистанционное обучение – организация процесса обучения между преподавателем и слушателем на основе современных информационных и коммуникационных технологий. В процессе дистанционного обучения преподаватель получает возможность разговаривать, общаться со слушателем.

SUMMARY

In recent years, distance learning has become the most common type of education. Distance Learning - organization of the learning process between teachers and students on the basis of modern information and communication technologies. In the process of distance learning the teacher is able to speak, to communicate with the listener.

МУҒАЛЛИНИҢ СӨЙЛЕЎ ӘДЕБИ ҲӘМ МӘДЕНИЯТЫНЫҢ ШЫПАЛЫҚ ӘҲМИЙЕТИ

Алланиязов И.Б.
п.и.к. ҚРХБХҚТОҚАИ
Ерлепесова Х.
НМПИ

Таянч сўзлар: стресс, дистресс, адаптациявий имкониятлар, психотерапия, психотерапевтик вазифа.

Ключевые слова: стресс, дистресс, адаптационные возможности, психотерапия, психотерапевтические обязанности.

Key words: stress, distress, adapting possibilities, psychotherapy, psychotherapeutically duties.

Муғаллимниң сөйлеў мәдениятының шыпалық әхмийетине биринширлерден болып дыққат аўдарған белгили психолог В.Н. Мясищев болды. Ол баланың өмирге, адамларға ҳәм өзине деген қарым-қатнас қәлиплесиўинде, жанды аўыртатуғын өз-ара келиспеўшиликлер ҳәм қарама-қарсылықларды сапластырыўда жақсы сөздиң үлкен әҳмийетке ийе екенин ашып көрсетти.

Психотерапевтикалық жумыслардың мақсети ҳаққында бизиң әдебиятларымызда белгили анықлама жоқ. Психотерапия түсинигин әдетте қәниге-медик араласыўы талап етилетуғын потологиялық жағдайлар менен байланыстырады. Психотерапия тар мәнисте психикалық аўырыўларды ямаса бундай кеселлик пенен аўырыў шегарасындағы адамларды емлеўге бағдарланған система сыпатында түсиндирилмекте.

Кең түсиник ретинде психотерапия улыўма инсаный мазмун ҳәм нийетке бағдарланғанлығы менен әҳмийетли. Ол баланың индивидуал төменлеўин анықлаўға ҳәм жағдайды дурыс шешиўге, оның өзин-өзи ҳәм басқа адамлар дүньясы менен оңыса алыўына жәрдем беретуғыны себепли, муғаллимге психотерапия әлипбесин үйрениў актуаллығы күн сайын артпақта.

Ҳәр бир бала қолайсыз, стрессоген жағдайларда шегарадан шығып кетиўи мүмкин, эмоциональ зорығыў өзгешелиги менен бир-биринен айрылып турады.

Бир тегис стресс (инглизше STRESS – басым, қозыў, зорығыў) шахсты жедел болыўға ийтермелеўши дөретиўшилик қәбилетлерин анықлаўға өзин-өзи

Т. Н. Қары Ниязий атындағы Өзбекстан педагогикалық
илим-изертлеў институтының Ж. Орынбаев атындағы
Қарақалпақстан филиалы

«МУҒАЛЛИМ ҲӘМ ҮЗЛИКСИЗ БИЛИМЛЕНДИРИЎ» №6

Нөкис — 2016

Журналдың муқабасындағы сүўретлер
Нөкис қаласындағы 31-санлы қәнигелистирилген
мектептиң турмысынан алынған.

Басып шығыўға жуўапкер:

А. Тилегенов

Баспаға таярлағанлар:

Н. Абдукаримов

Оригинал-макеттен басыўға рухсат етилди 11.11.2016. Форматы $60x84^{1}/_{16}$.
«Таймс» гарнитурасында офсет усылында басылды.
Шәртли б.т. Нашр. т. Нусқасы 1000. Буйыртпа №

«NISO POLIGRAF» ШК босмахонасида босилди.
Тошкент ш., Ҳ. Бойқаро, 51